

Badania dotyczące rozumu ludzkiego Hume'a

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Animacja RSA](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Istnieje wiele różnych pojęć przyczynowości* – Wywiad z prof. Christopherem Hitchcockiem, tłum. P. Popławski, dostępny w internecie: <https://filozofuj.eu/istnieje-wiele-roznych-pojec-przyczynowosci-wywiad-z-prof-christopherem-hitchcockiem/> [dostęp 23.09.2019 r.].
- Źródło: David Hume, *Badania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. K. Twardowski, J. Łukasiewicz, Warszawa 1977, s. 89–94.

Badania dotyczące rozumu ludzkiego Hume'a

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Znaczenie słowa „przyczyna” wydaje się oczywiste. Wystarczy odwołać się do codziennego doświadczenia. Stłukłem kubek. Jak to się stało? Zahaczyłem ręką o stojące na skraju stołu naczynie, które spadło na ziemię i roztrzaskało się na kawałki. Kwestionowanie tej sprawdzalnej doświadczalnie oczywistości wydaje się nonsensem – opierają się na niej przecież nauki ścisłe. Powiedzmy to bardziej precyzyjnie: nadałem kubkowi pewną energię kinetyczną, w rezultacie czego zsunął się z blatu i pod wpływem działania siły grawitacji uderzył o inne ciało o określonej gęstości z pewną siłą. Czy na pewno? Mogę odnotować dokładny czas, gdy dotknąłem kubka, lub moment, w którym jego kawałki leżą na podłodze. Skąd jednak wiem, że jedno zdarzenie wywołało drugie? Czy związek między tymi dwoma zdarzeniami istnieje obiektywnie? A może to tylko moje subiektywne wrażenie, za pomocą którego dokonuję nadinterpretacji sekwencji niepowiązanych ze sobą zdarzeń? W tej lekcji dowiesz się, co nauka rozumie przez pojęcie przyczynowości, oraz zapoznasz się z krytyką pojęcia przyczynowości dokonaną przez Davida Hume'a.

Twoje cele

- Omówisz różnice między naukowym a filozoficznym spojrzeniem na pojęcie przyczynowości.
- Przedstawisz argumenty krytyki pojęcia przyczynowości dokonanej przez Davida Hume'a.

- Zrekonstruujesz argument, którego używa Hume, by udowodnić, że nie możemy być przekonani o obiektywnym istnieniu związków przyczynowych.

Przeczytaj

Przyczynowość oczami naukowca

Każde **zjawisko** ma swoją **przyczynę**. To twierdzenie leży u podstaw zasady **przyczynowości**. Głosi ona, że zjawiska zachodzące w rzeczywistości są współzależne – czyli powiązane stosunkiem sprawstwa. Przyczyna to zjawisko, które zachodzi pierwsze i jest zarazem zespołem warunków **koniecznych** i wystarczających, by zaszło inne zjawisko (skutek).

Zgodnie z zasadą przyczynowości związki przyczynowo-skutkowe to forma powszechnej i koniecznej współzależności zjawisk. Prowadzi to nas z powrotem do pierwszego zdania tego akapitu – powszechność oznacza, że nie ma takiego zjawiska, które nie miałoby żadnej przyczyny.

Zasada przyczynowości to jeden z fundamentów potocznego spojrzenia na rzeczywistość. Jest ona również niezwykle istotna w nauce. Żeby dowiedzieć się, jak przyczynowość rozumie naukowiec, przeczytaj wywiad z fizykiem, prof. Christopherem Hitchcockiem.

Optyczne zjawisko refrakcji. Przechodząc z jednego ośrodka (powietrze) do drugiego (woda), fala świetlna ulega załamaniu (przyczyna) w wyniku czego powstaje złudzenie optyczne (skutek).

Źródło: Bcrowell, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 3.0.

“ Istnieje wiele różnych pojęć przyczynowości – Wywiad z prof.

Christopherem Hitchcockiem

Jakie obiekty mogą wchodzić w związki przyczynowe?

W związki przyczynowe uwikłane są zdarzenia. Zdarzenia są czymś, co dzieje się w określonym miejscu i w określonym czasie. Wśród przykładów możemy wymienić huragan Katrinę, który uderzył w Nowym Orleanie w 2005 r., [czy] wybór Donalda Trumpa na prezydenta USA w listopadzie 2016 r. [...] Prawie wszystkie zdarzenia mają swoje szczególne przyczyny i same są przyczynami

innych zdarzeń. Możemy też generalizować i mówić o ogólnych przyczynach huraganów, zmian koloru liści i tak dalej.

Co jest przyczyną ruchu pojedynczej kostki domina? Zdarzenie (upadek sąsiedniej kostki) czy inny byt (sąsiednia kostka)?

W przyrodoznawstwie Arystotelesa przyczynami sprawczymi były byty, nie zdarzenia. Nauka miała za zadanie poznać naturę substancji poprzez wskazanie jej przyczyny materialnej, formalnej, sprawczej i celowej. Arystotelesowski model wyjaśnienia naukowego utracił znaczenie w nowożytności, gdy nauka zwróciła się ku zjawiskom.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Ludzie i przedmioty samoistnie nie są ani przyczynami, ani skutkami. Mogę powiedzieć, że Donald Trump sprawił, że jestem zdenerwowany, ale to tylko skrót odnoszący się do czegoś bardziej konkretnego, jak np. nacisk Donalda Trumpa, żeby wydać 5 miliardów dolarów na mur graniczny, jest przyczyną mojego zdenerwowania.

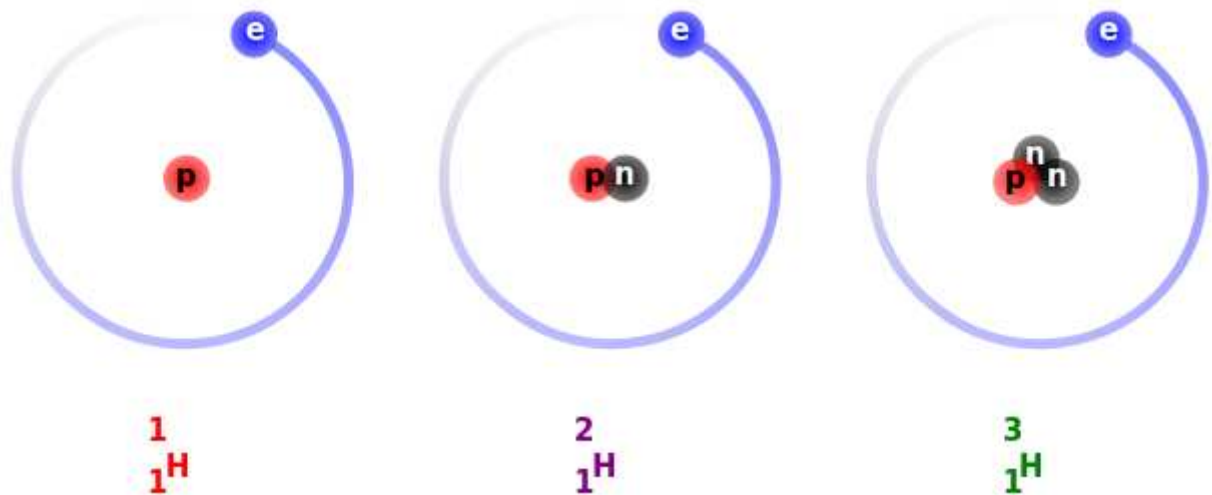
**Czy możemy powiedzieć,
że nieistnienie albo brak czegoś
jest przyczyną czegoś innego?
Przykładowo, czy brak benzyny**

może być przyczyną zatrzymania się samochodu?

Myślę, że odpowiedź brzmi tak, ale wśród filozofów nie ma zgody. Ludzie mają skłonność do myślenia o przyczynowości na jeden z dwóch sposobów. Według jednego poglądu przyczyna jest czymś, co ma wpływ na to, czy skutek się pojawi. W powyższym przykładzie brak benzyny miał wpływ na to, że samochód się zatrzymał. Gdyby samochód miał dostateczną ilość benzyny, nie zatrzymałby się. Drugi pogląd mówi, że przyczyna jest rodzajem fizycznej siły. W tym przypadku nieobecność benzyny nie może pchnąć albo pociągnąć samochodu, żeby go zatrzymać. Widzimy zatem, że te dwa sposoby myślenia o przyczynowości prowadzą do dwóch różnych odpowiedzi. [...]

**Czy możemy mówić o innych niż przyczynowość sposobach
wpływu jednych rzeczy na drugie?**

Tak. Przykładem może być skład. Woda składa się z molekuł H_2O i każda molekula H_2O składa się z dwóch atomów wodoru i jednego atomu tlenu. Właściwości wody są zatem zdeterminowane przez jej skład. Na przykład jeżeli atomy wodoru w molekułach wody mają neutrony, to są atomami deuteru, a nie powszechniej występującego protu, który nie zawiera neutronu w jądrze. [...]

Wodór występuje w przyrodzie jako mieszanina protu (99,98%), deuteru i trytu. Różni je skład (liczba neutronów w jądrze), co przekłada się na różnice fizyczne i chemiczne.

Źródło: Dirk Hünninger, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Skład nie jest tym samym co przyczynowość. Woda nie jest zdarzeniem, nie jest czymś, co jest spowodowane. Woda po prostu ma skład. [...]

Czy istnieją zjawiska, które nie mają przyczyny?

Wielki Wybuch. Spowodował wszystko, co stało się potem, ale nie było niczego wcześniejszego, co by go spowodowało. Wszystkie inne zdarzenia mają swoje przyczyny.

Czy pojęcie przyczynowości używane w nauce bardzo różni się od tego, którym posługujemy się w codziennym języku?

Zasada przyczynowości, która głosi, że wszystko, co istnieje w przyrodzie ma swoją przyczynę, jest fundamentem przyrodoznawstwa od czasów Arystotelesa. By wyjaśnić pochodzenie samej przyrody, Arystoteles umieścił w łańcuchu przyczyn samoistną Pierwszą Przyczynę, którą filozofia chrześcijańska utożsamiła z Bogiem. Przypadek Wielkiego Wybuchu jest nieco inny – nauka nie twierdzi, że nie miał on przyczyny, lecz że na podstawie obowiązujących modeli nie da się jej wskazać. Przyczyny Wielkiego Wybuchu są więc, jak na razie, hipotezami.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Sądzę, że istnieje wiele różnych pojęć przyczynowości. Możemy o nich myśleć jak o jej podgatunkach. Weźmy taki przykład: niektóre leki antydepresyjne mają ostrzeżenie, że mogą powodować myśli samobójcze. Wiemy jednak, że ludzie z depresją mają większą skłonność do myśli samobójczych. Skoro zatem antydepresanty łagodzą depresję, to zapobiegają również myślom samobójczym. Jak to jednak możliwe, że powodują coś i jednocześnie temu zapobiegają? Jestem przekonany,

że dzieje się to na różne sposoby. Typ przyczynowości, z którym mamy do czynienia, gdy mówimy, że antydepresanty powodują myśli samobójcze, jest inny niż typ przyczynowości, z którym mamy do czynienia, kiedy mówimy, że leki zapobiegają myślom samobójczym. Namysł nad tymi różnymi typami jest jednym z zajęć, którym filozofowie poświęcają dużo czasu.

Vincenzo Camuccini, *Śmierć Cezara*.

Prawdopodobną przyczyną śmierci Juliusza Cezara był wstrząs krwotoczny. Pomijamy w ten sposób niezwykle istotny fakt – że został zasztyletowany. Zawiązanie spisku i zamach na życie Cezara też są przyczynami jego śmierci. A co z jego dążeniem do jedynowładztwa? Czy polityka Cezara, która sprowokowała zamach, była przyczyną jego śmierci? Gdyby sprawę zamachu Cezara badał kiedykolwiek sąd, z pewnością przyjąłby węższe rozumienie przyczynowości niż historyk chcący odtworzyć kulturowe i polityczne uwarunkowania zamachu. Nie zmienia to jednak faktu, że przyczynowość jest zawsze pewnym sposobem ujęcia związków między zdarzeniami.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Myślę, że wszystkie te różne typy przyczynowości są wykorzystywane zarówno w nauce, jak i życiu codziennym, chociaż kładą nacisk na coś innego. Żeby uchwycić tę różnicę, spójrzmy na pewną analogię. Załóżmy, że postanowiłem pojechać z Caltechu (mojego uniwersytetu) do Rose Bowl (dużego stadionu piłkarskiego) w moim rodzinnym mieście, Pasadenie. Mogę spojrzeć na zwyczajną mapę Pasadeny, pokazującą wszystkie możliwe drogi, ale mogę też poprosić Google Maps o wytyczenie konkretnej trasy. Pierwsze rozwiązanie daje mi o wiele więcej informacji, niż w tym momencie potrzebuję. W przyszłości jednak, jeżeli zechcę pojechać gdzieś indziej albo wybrana przeze mnie droga okaże się zamknięta, normalna mapa przyniesie mi więcej pożytku. W nauce często próbujemy skonstruować takie mapy przyczynowe. Próbujemy odkryć inne przyczyny, które działają w danym systemie. W życiu

codziennym oczekujemy konkretnej drogi, czegoś, co pomoże nam rozwiązać określony problem. Zastanówmy się na przykład nad procesem karnym. Chcemy wiedzieć, czy oskarżony spowodował czyjąś śmierć. Nie interesują nas wszystkie możliwe przyczyny zgonu albo wszelkie inne rzeczy, które miały miejsce za życia ofiary. Chcemy po prostu odpowiedzieć na pytanie, czy powinniśmy ukarać oskarżonego.

Czy do stwierdzenia zajścia związku przyczynowego niezbędna jest powtarzalność danego zjawiska?

Nie. Mamy silne dowody, że uderzenie meteorytu 65 milionów lat temu doprowadziło do wyginięcia dinozaurów. Dinozaury wyginęły tylko raz, a zatem nie mamy w tym przypadku – a nawet nie moglibyśmy mieć – do czynienia z jakimś wzorcem, według którego wydarzenie to się powtarzało.

Allan Ramsay, *Portret Davida Hume'a*.
Pytanie odnosi się do poglądu brytyjskiego filozofa Davida Hume'a (1711–1776). Uznając za pewne tylko to, co dane bezpośrednio w doświadczeniu, kwestionował on realne istnienie przyczyny. Przyczynowość uznawał on za fikcję umysłu, wytwarzaną w wyniku

Czy przyczynowość jest rodzajem związku koniecznego?

Przyczyna, w pewnym ograniczonym sensie, jest zazwyczaj konieczna dla swojego skutku. Załóżmy, że moje chrapanie budzi moją żonę, a zatem moja żona spałaby dalej, gdybym nie chrapał. W tym sensie chrapanie jest konieczne, żeby się obudziła. Nie oznacza to jednak, że moja żona nigdy się nie obudzi, jeśli nie będę chrapał. Gdyby to była prawda, potrzebowałaby bardzo nietypowego budzika!

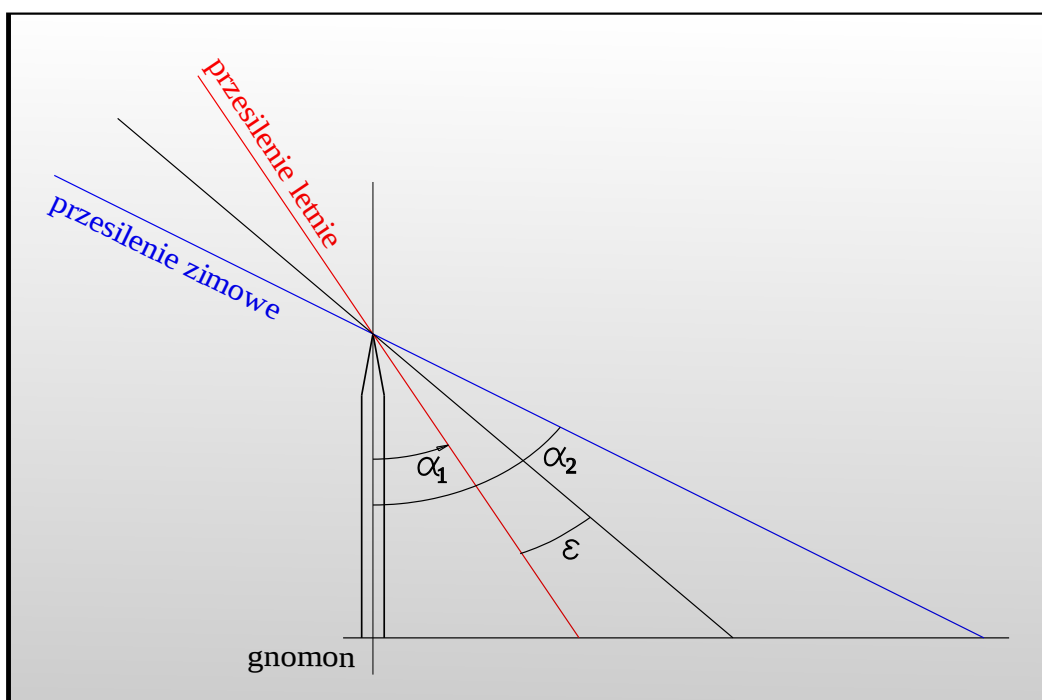
powtarzalnego następstwa czasowego dwóch zjawisk.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Przyczyny jednak nie zawsze są konieczne, nawet w ograniczonym sensie. Załóżmy, że w dokładnie

tym samym momencie, gdy chrapię, następuje grzmot. Zarówno chrapanie, jak i grzmot, budzą moją żonę. Ale nawet gdybym nie chrapał, grzmot i tak by ją obudził. (I nawet gdyby grzmot nie nastąpił, moje chrapanie by ją obudziło). Tego rodzaju sytuacja sprawia, że naprawdę trudno jednoznacznie stwierdzić, co to znaczy, że jedna rzecz powoduje inną.

Jaka jest relacja między przyczynowością i determinizmem?

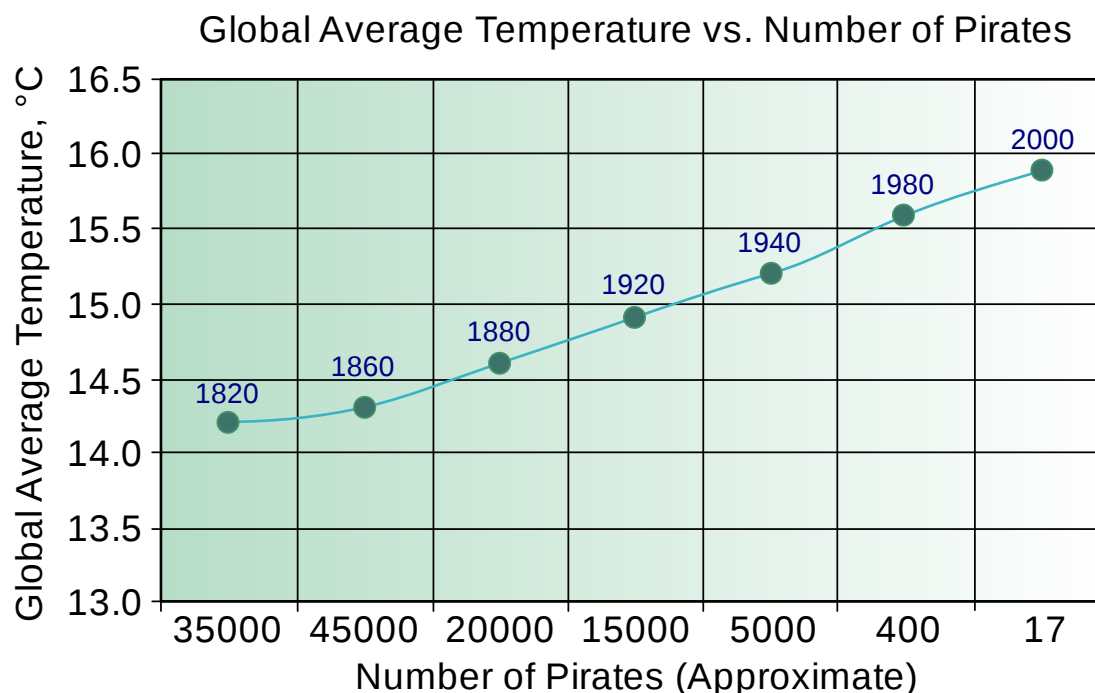

Czy mamy szansę na to, aby w tym roku nie było zimy? By lato trwało aż do kolejnej wiosny? Nastęstwo pór roku wynika z regularnej zmiany nachylenia osi Ziemi do Słońca. W lecie jego promienie dostarczają nam więcej energii, gdyż padają pod większym kątem. Jesienią kąt ten staje się coraz mniejszy, aż w nieunikniony sposób nadchodzi moment, gdy temperatury są niskie, a dzień – krótki. Nadejścia zimy nie da się uniknąć – jest ono zdeterminowane przez ruch naszej planety.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Przyczynowość może zaistnieć nawet wtedy, gdy nie ma **determinizmu**. Wierzę, że palenie powoduje raka płuc, ale nie wiem, czy procesy, które do niego prowadzą, jak np. mutacja genetyczna, są ostatecznie zdeterminowane. Z całą pewnością nie jest prawdą,

że wszyscy palacze dostają raka płuc. Ale palenie zwiększa prawdopodobieństwo raka, a to wystarczy, żeby nazwać je przyczyną.

Ten satyryczny diagram przedstawia związek średniej globalnej temperatury z liczbą piratów. Czy ocieplenie klimatyczne jest przyczyną zaniku piractwa na świecie? Samo wystąpienie statystycznego związku (korelacji) między dwoma zjawiskami nie musi oznaczać, że jedno jest przyczyną drugiego. Uznanie palenia tytoniu za przyczynę raka płuc wymagało ustalenia nie tylko statystycznego związku, lecz także laboratoryjnego potwierdzenia toksyczności zawartych w dymie papierosowym substancji.

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

[...]

Źródło: *Istnieje wiele różnych pojęć przyczynowości* – Wywiad z prof. Christopherem Hitchcockiem, tłum. P. Popławski, dostępny w internecie: <https://filozofuj.eu/istnieje-wiele-roznych-pojec-przyczynowosci-wywiad-z-prof-christopherem-hitchcockiem/> [dostęp 23.09.2019 r.].

Słownik

determinizm

(łac. *determinare* – ograniczać, określać) pogląd, zgodnie z którym fakt, że pewne zjawisko zachodzi, spowodowany jest jednoznacznie przez zajście innego, uprzedniego zjawiska

konieczność

rodzaj związku między zjawiskami, polegający na tym, że jeśli jedno zachodzi, musi zajść również drugie. Może odnosić się do wynikania (przyczyna wywołuje bezwarunkowy skutek), następstwa w czasie (wystąpienie jednego zjawiska nieuchronnie prowadzi do

wystąpienia drugiego) lub współwystępowania (jeśli zachodzi jedno zjawisko, musi zachodzić też drugie)

przyczyna

(łac. *causa*) zjawisko poprzedzające w czasie i wywołujące inne zjawisko poprzez stworzenie koniecznych lub wystarczających warunków jego wystąpienia; również (u Arystotelesa, w filozofii scholastycznej) zasada wywołująca określony skutek, którego bytowanie jest od niej zależne

przyczynowość

kategoria filozoficzna odnosząca się do powszechnych związków między zjawiskami, połączonych ze sobą stosunkiem sprawstwa; zasada przyczynowości głosi, że każde zjawisko ma swoją przyczynę

zjawisko

(od „fenomen”: gr. *phainomenon* – to, co się zjawia, pokazuje) w filozofii rozumiane na wiele sposobów, tu w kontekście filozofii nauki: przedmiot poznania zmysłowego; fakt podlegający obserwacji za pomocą metod empirycznych

Animacja RSA

Polecenie 1

Zapoznaj się z animacją do fragmentu *Badań dotyczących rozumu ludzkiego* Davida Hume'a i na jej podstawie odpowiedz, czym według Hume'a jest przyczyna.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D11HNpnqI>

Źródła: tekst: David Hume, *Badania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. K. Twardowski, J. Łukasiewicz, Warszawa 1977, s. 89–94; muzyka: *Bass Walker*, Kevin MacLeod (incompetech.com) Licensed under Creative Commons: By Attribution 4.0 License <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Film pod tytułem David Hume *Badania dotyczące rozumu ludzkiego*.

Polecenie 2

Odpowiedz na pytanie, jaka jest rola impresji w idei związku przyczynowego?

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz poprawne dokończenia zdania. Przyczyna jest...

- ☐ jest rodzajem fizycznej siły.
- ☐ czymś, co ma wpływ na to, czy skutek się pojawi.
- ☐ czymś, co ma wpływ na moje decyzje.
- ☐ jest rodzajem siły wewnętrznej.

Ćwiczenie 2

Które z wymienionych zjawisk jest w wywiadzie z Christopherem Hitchcockiem wymienione jako początek wszystkiego? Zaznacz poprawną odpowiedź.

- ☐ Big Ben
- ☐ Big Bang
- ☐ Big Star
- ☐ Rose Bowl

Ćwiczenie 3

Jaka jest relacja między przyczynowością i determinizmem? Zaznacz poprawne odpowiedzi.

☐ Przyczynowość może zaistnieć tylko wtedy, gdy nie ma determinizmu.

☐ Przyczynowość może zaistnieć tylko wtedy, gdy jest determinizm.

☐ Przyczynowość może zaistnieć wtedy, gdy jest determinizm.

☐ Przyczynowość może zaistnieć nawet wtedy, gdy nie ma determinizmu.

Ćwiczenie 4

Dopasuj pojęcia do definicji.

przyczynowość

czynnik lub zespół warunków
wywołujący jakieś zjawisko jako swój
skutek

konieczność

koncepcja filozoficzna uznająca zasadę
przyczynowego uwarunkowania
wszystkich zjawisk

determinizm

cecha charakteryzująca przebieg
zjawisk i zdarzeń, polegająca na
nieuchronnym wynikaniu

przyczyna

kategoria filozoficzna oznaczająca
stosunek przyczyny do skutku, który
wyraża ich związek genetyczny
i wskazuje na funkcję przyczyny
polegającą na powodowaniu czegoś

Tekst źródłowy do ćwiczeń 5–8

David Hume

“ ***Badania dotyczące rozumu ludzkiego***

Okazuje się, że bez względu na to, jak gruntownie podchodzimy do rzeczy, w odosobnionych przypadkach działania ciał wykryć możemy wyłącznie następowanie jednego zjawiska po drugim, nigdy natomiast nie jesteśmy w stanie uchwycić siły czy mocy, dzięki której przyczyna działa, ani związku między przyczyną a jej domniemanym skutkiem. Na taką samą trudność natrafiamy również i wtedy, gdy rozpatrujemy oddziaływanie umysłu na ciało; widzimy mianowicie, że ruch ciała następuje po akcie woli, nie jesteśmy jednak w stanie dostrzec czy też pojąć węzła, który by wiązał ruch z aktem woli, ani energii, dzięki której umysł wytwarza ów skutek. Władza woli nad własnymi jej zdolnościami i ideami nie jest ani odrobinę bardziej zrozumiała. Tak więc w ogóle w całym wszechświecie nie występuje ani jeden przypadek związku, który moglibyśmy uchwycić. Wszystkie zjawiska ukazują się nam jako całkowicie niezależne i odrębne. [...]

Kiedy dany nam jest jakiś przedmiot czy zjawisko przyrody, to bez względu na to, jak jesteśmy bystrzy i przenikliwi, bez pomocy doświadczenia jest dla nas rzeczą niemożliwą wykryć lub choćby domyślić się, co zeń wyniknie, czy też przewidzieć coś, co leży poza przedmiotem danym bezpośrednio w pamięci lub spostrzeżeniu. Również kiedy w jednym jakimś przypadku czy też w trakcie jednego doświadczenia zauważyliśmy, że określone zjawiska wystąpiły jedno po drugim, nie wolno nam na tej podstawie formułować ogólnego prawa ani przepowiadać, co stanie się w podobnych razach. Uchodzi to bowiem słusznie za niewybaczalną lekkomyślność, jeżeli ktoś chce sądzić o całym przebiegu przyrody na podstawie jednorazowego doświadczenia, jakkolwiek by ono było dokładne i pewne. Gdy jednak pewien rodzaj zjawisk zawsze, we wszystkich wypadkach, występował w połączeniu z innym, nie wahamy się przepowiadać jednego z nich, gdy pojawia się drugie i posługiwać się rozumowaniem, które jedyne zdolne jest upewnić nas o faktach i istnieniu. Jedno z takich zjawisk nazywamy wtedy przyczyną, a drugie skutkiem; przypuszczamy, że

zachodzi między nimi pewien związek, że w jednym z nich tkwi jakaś siła, która nieuchronnie wytwarza drugie, działając w sposób absolutnie niezawodny i konieczny.

Okazuje się tedy, że idea koniecznego związku między zjawiskami powstaje na podstawie większej liczby przypadków, w których owe zjawiska stale ze sobą się łączą, że natomiast nie może nam jej nasunąć jeden spośród takich przypadków [...]. W większej liczbie przypadków nie ma jednakże nic, co by różniło każdy z nich od każdego z przypadków pojedynczych; są one z założenia dokładnie do siebie podobne z wyjątkiem tej tylko okoliczności, że umysł po powtórzeniu się przypadków podobnych staje się wskutek przyzwyczajenia skłonny na widok jednego zjawiska oczekiwać tego, które tamtemu stale towarzyszy, i wierzyć, iż zaistnieje ono rzeczywiście. Ten więc związek, który umysł nasz czuje, to nawykowe przenoszenie się wyobraźni z jednego przedmiotu na drugi, który tamtemu stale towarzyszy — [...] oto impresja, na podstawie której tworzymy ideę siły czy koniecznego związku. [...]

Tego uczy nas doświadczenie. Zgodnie zatem z tym doświadczeniem można zdefiniować przyczynę jako przedmiot, po którym następuje przedmiot inny, przy czym po wszystkich przedmiotach podobnych do pierwszego następują przedmioty podobne do drugiego; albo innymi słowy: przy czym, gdyby nie było przedmiotu pierwszego, drugi nie mógłby istnieć. Pojawienie się przyczyny naprowadza umysł zawsze, na zasadzie nawykowego przejścia, na ideę skutku. Tego również uczy nas doświadczenie.

Można tedy zgodnie z tym doświadczeniem utworzyć inną definicję przyczyny i nazwać ją przedmiotem, po którym następuje przedmiot inny, a którego pojawienie się naprowadza zawsze naszą myśl na ten inny przedmiot. Chociaż jednak obydwie te definicje opierają się na okolicznościach względem przyczyny obcych — brakowi temu nie można zaradzić ani też dojść do jakiejś definicji doskonalszej, uwydatniającej w przyczynie ten moment, który stanowi o jej związku

ze skutkiem. Nie mamy żadnej idei tego związku ani nawet jasnego wyobrażenia o tym, co właściwie pragniemy wiedzieć, gdy usiłujemy wyrobić sobie jakieś o nim pojęcie. Mówimy np., że drganie tej oto struny jest przyczyną tego oto dźwięku. Cóż jednak mamy na myśli, wypowiadając to twierdzenie? Albo to, że po określonym drganiu następuje określony dźwięk i że po wszystkich podobnych drganiach następowały podobne dźwięki, albo że po określonym drganiu następuje określony dźwięk i że w momencie pojawienia się pierwszego zjawiska umysł wyprzedza zmysły, tworząc natychmiast ideę zjawiska drugiego. Możemy rozpatrywać stosunek przyczyny i skutku z któregośkolwiek z tych dwóch punktów widzenia; poza tym jednak żadnej jego idei nie mamy.

Źródło: David Hume, *Badania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. K. Twardowski, J. Łukasiewicz, Warszawa 1977, s. 89–94.

Ćwiczenie 5

Zrekonstruuuj pogląd na przyczynę, z którym polemizuje Hume.

Ćwiczenie 6

Odpowiedz na pytanie, czy Hume przyjmuje w odniesieniu do przyczyny stanowisko sceptyczne czy dogmatyczne? Uzasadnij, odwołując się do wiadomości o sceptycyzmie.

Ćwiczenie 7

Zrekonstruuuj główny argument, którego używa Hume, by udowodnić, że nie możemy być przekonani o obiektywnym istnieniu związków przyczynowych.

Ćwiczenie 8

Na podstawie ostatniego akapitu tekstu wyjaśnij, czym różnią się dwie wersje konkluzji Hume'a:

1. „po określonym drganiu następuje określony dźwięk i że po wszystkich podobnych drganiach następowały podobne dźwięki”
2. „po określonym drganiu następuje określony dźwięk i że w momencie pojawienia się pierwszego zjawiska umysł wyprzedza zmysły, tworząc natychmiast ideę zjawiska drugiego”.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: *Badania dotyczące rozumu ludzkiego Hume'a*

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

5. Empiryzm brytyjski. Uczeń:

3) wskazuje na jedną z możliwych konsekwencji empiryzmu: sceptyczną (na przykładzie filozofii Davida Hume'a) bądź idealistyczną (na przykładzie filozofii George'a Berkeley'a);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji. Uczeń:

- omawia różnice między naukowym a filozoficznym spojrzeniem na pojęcie przyczynowości;
- przedstawia argumenty krytyki pojęcia przyczynowości dokonanej przez Davida Hume'a;
- rekonstruuje argument, którego używa Hume, by udowodnić, że nie możemy być przekonani o obiektywnym istnieniu związków przyczynowych.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;

- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- rozmowa kierowana;
- praca z tekstem.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Badania dotyczące rozumu ludzkiego Hume'a” ze wskazaniem na zawarty w nim tekst źródłowy: wywiad z Christopherem Hitchcockiem. Uczniowie przygotowują się do omówienia tekstu.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika wyświetla stronę tytułową e-materiału. Następnie prosi wybraną osobę o odczytanie tematu lekcji oraz celów. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Jak sądzicie, dlaczego naukowcy i filozofowie zastanawiają się, czym jest przyczyna? Czemu służą te rozważania?*

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel dzieli klasę na dwie grupy. Pierwsza z nich zbiera informacje na temat tego, co nauka rozumie przez pojęcie przyczynowości. Drugi zespół gromadzi informacje o tym, jak do pojęcia przyczynowości odniósł się David Hume. Oba zespoły wykonują swoje zadania na podstawie treści zamieszczonych w zakładkach „Przeczytaj” oraz „Animacja RSA”. Następnie drużyny przedstawiają wnioski z pracy grupowej na forum klasy.
2. Prowadzący prosi uczniów, aby wskazali różnice między naukowym a filozoficznym spojrzeniem na pojęcie przyczynowości na podstawie wypowiedzi Christophera

Hitchcocka i tekstu Davida Hume'a

3. ****Praca z tekstem.**** Nauczyciel poleca uczniom, aby zapoznali się z tekstem Davida Hume'a z zakładki „Sprawdź się” i wykonali polecenia od nr 5 do nr 8. Następnie prosi uczniów, aby zrekonstruowali argument, którego używa Hume, by udowodnić, że nie możemy być przekonani o obiektywnym istnieniu związków przyczynowych.
4. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1–4. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel prosi uczniów o podsumowanie zgromadzonej wiedzy, zadając pytania – *Dlaczego pojęcie przyczynowości wciąż interesuje współczesnych badaczy?*
– *Czy – waszym zdaniem – wszystko ma swoją przyczynę? Czy istnieją zjawiska, których przyczyn nie można wskazać?*
2. Na koniec zajęć nauczyciel raz jeszcze wyświetla na tablicy interaktywnej lub przy użyciu rzutnika temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. W kontekście wyświetlonych treści prosi uczniów o rozwinięcie zdania: Na dzisiejszych zajęciach nauczyłem się...

Praca domowa:

1. Poszukaj eksperta z dowolnej dziedziny, który współcześnie zajmuje się problemem przyczynowości. Stwórz notatkę na temat wybranej przez ciebie osoby.

Materiały pomocnicze:

- Grzebiński A., *Ludzki rozum i afektywność – stanowiska Johna Locke'a i Davida Hume'a*, „Kultura i Wartości” 2019, nr 27, s. 17–35.
- Szutta A., „Gra w życie”, czyli o przyczynowości inaczej, „Filozofuj!” 2019 nr 3 (27), s. 32–33.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Animacja RSA” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.